

## *Rozwój prawa średniowiecznej Walii do 1284 roku – perspektywa historyczna*

### Abstract

#### *The Development of Law in Medieval Wales until 1284 – a Historical Perspective*

The article discusses the development of Welsh law from the earliest recorded times until 1284, in which year the Statute of Rhuddlan was enacted by Edward I to be binding in the English-dominated Principality. It provides major historical phases of the evolution of Welsh law, such as the pre-Roman times, Roman times, the Anglo-Norman colonization of Wales, and, finally, the Welsh Wars of Independence of 1276–1277 and 1282–1283. Alongside investigating Welsh medieval law, the article gives insight into Wales' complicated history and her relations with other countries such as Ireland and England.

**Keywords:** Wales, Middle Ages, law.

**Słowa kluczowe:** Walia, średniowiecze, prawo.

## 1. Wprowadzenie

Mimo iż zagadnienie rozwoju prawa walijskiego było wielokrotnie poruszane w literaturze walijsko- i anglojęzycznej, brakuje szczegółowych badań na ten temat w pracach polskich uczonych. Jedyne wzmianki o prawie średniowiecznej Walii w polskojęzycznych publikacjach pojawiają się na marginesie rozważań o ewolucji państwa i prawa angielskiego. Niniejszy artykuł podejmuje próbę przedstawienia procesu kształtowania prawa walijskiego od czasów starożytnych do XIII wieku w perspektywie historycznej. Celem opracowania jest nie tylko periodyzacja prawa Walii i wskazanie czynników determinujących jego treść, ale także rewizja istniejących, często rozbieżnych, poglądów co do jego istoty i uwarunkowań historycznych.

Biorąc za punkt wyjścia kontekst historyczny, stanowiący podłoże dalszej analizy, należy wyróżnić następujące okresy rozwoju prawa walijskiego: (a) okres przed najazdem Rzymian (do momentu podboju Brytanii przez cesarza Klaudiusza w 43 roku n.e.);

(b) okres dominacji rzymskiej (od około 43 roku n.e. do 410 roku n.e.); (c) okres po wycofaniu się Rzymian z terytorium Brytanii (od około V do XI wieku) oraz (d) okres ekspansji Anglo-Normanów zakończony stłumieniem walk o niepodległość Walii przez Edwarda I w 1283 roku (od około XI do XIII wieku).

## 2. Okres przed najazdem Rzymian

Początki rozwoju prawa walijskiego sięgają czasów, gdy Walia nie istniała jako niezależne państwo, lecz była integralną częścią starożytnej Brytanii. Istotny wpływ na rozwój prawa starożytnej Brytanii miały zwyczaje plemion celtyckich, które zasiedliły te tereny około 1000 roku p.n.e. Rekonstrukcji norm prawa zwyczajowego obowiązującego w Brytanii w pierwszej kolejności można dokonać na podstawie zachowanych rękopisów walijskiego prawa *Cyfraith Hywel* datowanych na XIII–XV wiek<sup>1</sup> i zbioru sag *Mabinogion* spisanych na przestrzeni XI–XIV wieku<sup>2</sup>. Trzeba przy tym zaznaczyć, że zarówno *Cyfraith Hywel*, jak i *Mabinogion* nie mają jednorodnego charakteru, ale stanowią kompilację plemiennego prawa zwyczajowego, głęboko zakorzenionego w tradycjach i wierzeniach starożytnych Celtów, prawa feudalnego i elementów chrześcijańskich. Różnorodność regulacji prawnych zawartych w owych źródłach sprawia, że ich analiza powinna uwzględniać zmiany polityczne i społeczne, do jakich doszło w ciągu XI–XIV wieku w Walii. Wgląd w średniowieczne irlandzkie i szkockie teksty prawne pod kątem komparatystyki prawa walijskiego, irlandzkiego i szkockiego pozwala wychwycić istotne podobieństwa, które mogą świadczyć, jak sądzą liczni autorzy, o wspólnych korzeniach poszczególnych instytucji i pojęć składających się na systemy prawne Walii, Irlandii i Szkocji<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Podstawowym źródłem prawa walijskiego jest zbiór *Cyfraith Hywel* z ok. X w. spisany w formie redakcji *Llyfr Iorwerth*, *Llyfr Cyfnerth* i *Llyfr Blegywryd* w okresie od XIII do XV w. Prawo *Cyfraith Hywel* zostało przetłumaczone także na łacinę i było przedmiotem wielu badań, zob. np. T.M. Charles-Edwards, *The Welsh Laws*, Cardiff 1989; T.G. Watkin, *The Legal History of Wales*, Cardiff 2007. Przekładu korpusu prawa walijskiego na język angielski dokonał D. Jenkins (*The Law of Hywel Dda: Law Texts from Medieval Wales*, Llandysul 1986 i 1990).

<sup>2</sup> *Pedeir Keinc y Mabinogi allan o Lyfr Gwyn Rhydderch*, red. I. Williams, Caerdydd 1930. Sagi były wielokrotnie tłumaczone na język angielski: *The Mabinogion*, przeł. Lady Charlotte E. Guest [1848], Mineola–New York 1997 (dalej jako *The Mabinogion* [1848]); *The Mabinogion*, przeł. J. Gantz, New York 1976 (dalej jako *The Mabinogion* [1976]); W. Parker, *The Four Branches of the Mabinogi*, Oregon 2005 (dalej jako *The Mabinogion* [2005]); *The Mabinogion*, przeł. S. Davies, Oxford 2007 (dalej jako *The Mabinogion* [2007]). Patrząc pod kątem terminologii prawniczej, na specjalną uwagę zasługuje tłumaczenie *The Mabinogion: A New Translation*, 2 vols., przeł. T.P. Ellis, J. Lloyd, Oxford 1929 (dalej jako *The Mabinogion* [1929]) z komentarzem do wybranych pojęć prawa walijskiego, które występują w zbiorze *Mabinogion*. Polskie przekłady obejmują: *Cztery gałęzie Mabinogi. Mabinogion. Prastare sagi walijskie*, przeł. A. Sarwa, Sandomierz 2008; *Mabinogion. Pani na Źródlech, jako też inne historie z pradawnej Walii rodem*, przeł. E. Nogieć, A. Nowak, Kraków 1997.

<sup>3</sup> Zbiory prawa irlandzkiego datowane są na VI i VII w. Szerzej na temat prawa irlandzkiego zob.: D.Ó. Cróinín, *Early Medieval Ireland, 400–1200*, London–New York 1995, s. 110–146; F. Kelly, *A Guide to Early Irish Law*, Dublin 2016. Średniowieczne prawo szkockie zaadaptowało wiele regulacji z prawa angielskiego w okresie osiedlania się Anglo-Normanów w Szkocji w XI i XII w. Najwcześniejszym „szkockim” tekstem prawnym zawierającym odniesienie do zwyczajów celtyckich jest *Leges inter Brettos et Scotos*

Istotne dla poznania prawa mieszkańców starożytnej Brytanii są również przekazy Rzymian, przede wszystkim relacje Juliusza Cezara z podboju Galii opisane w dziele *De bello Gallico*<sup>4</sup>. Trzeba jednak podchodzić do nich z wyjątkową ostrożnością ze względu na: (a) propagandowy charakter tego rodzaju piśmiennictwa, subiektywne i krótkowzroczne spojrzenie na prawo ludności podbitej; (b) nieznamość prawa Brytów wśród autorów i jego ocenę przez pryzmat własnego systemu prawnego<sup>5</sup>; (c) formułowanie ogólnych wniosków dotyczących prawa Brytów na podstawie zwyczajów Galii.

Na podstawie literatury przedmiotu<sup>6</sup> można zatem stwierdzić, że najważniejsze zasady prawa zwyczajowego mieszkańców starożytnej Brytanii to:

- a) odpowiedzialność zbiorowa za czyn niedozwolony (sprawca odpowiadał za popełniony czyn solidarnie wspólnie z krewnymi; zasady prawne regulujące odpowiedzialność karną za czyn zabroniony przechodziły stopniową ewolucję od zemsty rodowej do nawiązki płaconej rodzinie ofiary przez sprawcę i jego krewnych);
- b) wysoka pozycja społeczna i prawna kobiet (kobietom przysługiwało prawo do zakończenia związku z partnerem, posiadania wielu partnerów, rozporządzania prywatnym majątkiem ruchomym, roszczenie o odszkodowanie w razie naruszenia nietykalności cielesnej);
- c) świecki charakter związku małżeńskiego (małżeństwo miało status umowy cywilnej zawieranej przez strony po osiągnięciu porozumienia);
- d) rozwiązalność związku małżeńskiego (prawo obojga partnerów do wystąpienia z żądaniem rozwiązania małżeństwa opierało się na zasadzie woli wspólnego pożycia; związek trwał dopóki, dopóty istniało porozumienie między obojgiem partnerów);
- e) przyzwolenie na pozamałżeńskie stosunki seksualne i konkubinat;
- f) równy status prawny dzieci małżeńskich i pozamałżeńskich;
- g) tworzenie reguł prawnych według następującego schematu: „w trzech przypadkach sprawca A odpowiada za czyn B”, „A przysługuje prawo do B w trzech przypadkach”, „odpowiedzialność za czyn A podlega wyłączeniu w trzech przypadkach”.

---

z około XI–XII w. Terminologia prawnicza z *Leges inter Brettos et Scotos* ma swoje odpowiedniki w tekstach walijskich i irlandzkich, np. *galnes* (‘nawiązka za zabójstwo’) odpowiada walijskiemu *galanas*. Szczegółową analizę *Leges inter Brettos et Scotos* przedstawia A. Taylor w książce *The Shape of the State in Medieval Scotland, 1124–1290*, Oxford 2016, s. 123–132.

<sup>4</sup> Na temat zagadnienia prawa w *De bello Gallico* pisał Ł.J. Korporowicz, *Ustrój i społeczeństwo galijskie w świetle „De bello Gallico” Cezara*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2011, nr 11 (3), s. 151–165.

<sup>5</sup> Juliusz Cezar twierdził w *De bello Gallico*, że w społecznościach celtyckich mąż miał pełną władzę nad żoną i dziećmi, a w razie nagłej śmierci ojca rodziny podejrzenie o jego zgładzenie padało na żonę, którą przesłuchiowano na tę okoliczność, stosując tortury. Gdy udowodniono żonie winę, zabijano ją w równie okrutny sposób. Gajusz Juliusz Cezar, *Wojna galijska*, przeł. E. Konik, Wrocław 1978, s. 223. Opisy Cezara jednak mają się nijak do literatury i prawa mieszkańców Brytanii.

<sup>6</sup> Listę opracowano na podstawie: *The Law of Hywel Dda...*; *The Mabinogion* [2007]; T.P. Ellis, *Welsh Tribal Law and Custom in the Middle Ages*, 2 vols., Oxford 1926; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 49–75.

### 3. Okres dominacji rzymskiej

Okres rzymski w Brytanii poprzedzały wyprawy zbrojne Rzymian na te tereny pod przywództwem Juliusza Cezara w 55 i 54 roku p.n.e. Ostatecznie Brytanię podbił cesarz Klaudiusz w 43 roku n.e. W celu obrony Brytanii przed najeźdźcą, zwłaszcza Piktami z północy, w latach 122–128 n.e. wzniesiono Wał Hadriana na linii Tyne–Solway, a w latach 140–142 roku n.e. Wał Antoninusa na linii Forth–Clyde. Po wkroczeniu na podbite ziemie Rzymianie rozpoczęli długotrwały proces „romanizacji prowincji”<sup>7</sup>.

Aktem prawnym, który pozwolił na przenikanie tradycji rzymskich do zwyczajów Brytów, była *constitutio Antoniniana* uchwalona w 212 roku n.e. przez cesarza Karakallę. *Constitutio Antoniniana* przyznawała obywatelstwo rzymskie każdemu wolnemu mieszkańcowi brytyjskiej prowincji. Rozszerzenie obywatelstwa rzymskiego na mocy edyktu Karakalli oznaczało, że Brytowie mogli czynić użytek z rzymskiego *ius civile*, a dokładniej z trzech podstawowych przywilejów, jakie z niego wynikały: *ius commercium* (prawa do zawierania umów), *ius conubium* (prawa do zawierania małżeństw) oraz *testamenti factio passiva* (prawa do dziedziczenia)<sup>8</sup>.

Obecność Rzymian w Brytanii nie pozostała bez wpływu na rozwój niemalże wszystkich dziedzin życia, począwszy od infrastruktury i architektury, przez kulturę, sztukę, religię, na języku skończywszy. Stopniowe i coraz śmielsze ataki plemion germańskich na tereny Brytanii położyły ostatecznie kres panowaniu Rzymian w tym regionie. Umowną datą oznaczającą schyłek ery rzymskiej w Brytanii jest rok 410 n.e., w którym cesarz Honorius odmówił przyznania pomocy zbrojnej Brytom trapiionym przez ataki Germanów. Po śmierci cesarza Konstantyna w 411 roku n.e. żaden z władców rzymskich nie podjął kolejnej próby odzyskania wpływów w Brytanii<sup>9</sup>.

Analiza prawa walijskiego *Cyfraith Hywel* i prawa rzymskiego ujawnia podobieństwa, które mogą sugerować absorpcję pewnych tradycji rzymskich przez zwyczajowe prawo mieszkańców Brytanii w okresie dominacji cesarstwa. Zagadnienie wpływu prawa rzymskiego na prawo starożytnej Brytanii/Walii<sup>10</sup> podejmowali między inny-

<sup>7</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 1–9; K. Maund, *The Welsh Kings: Warriors, Warlords and Princes*, Stroud 2006, s. 15–16.

<sup>8</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 12–14; K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2007, s. 66; W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 2011, s. 29.

<sup>9</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 9; K. Maund, *The Welsh...*, s. 16–18.

<sup>10</sup> Zajęcie terenów wschodniej, południowej i środkowej Brytanii przez plemiona germańskie ok. V w. skutkowało przesiedleniem rdzennych mieszkańców na obszary zachodnie i północne. Najeźdźcy germańscy określali ludność pochodzenia brytyjskiego „Walijczykami”, a zamieszkiwane przez nią ziemie „Walią”. Walijczycy byli zatem kontynuatorami/dziedzicami tradycji i zwyczajów, w tym prawa, starożytnej Brytanii. W tym kontekście należy rozumieć użyte w niniejszym tekście sformułowanie „prawo Brytanii/Walii”.

mi tacy badacze, jak J.E. Lloyd<sup>11</sup>, T.G. Watkin<sup>12</sup>, T.M. Charles-Edwards<sup>13</sup>, M. Dillon i N. Chadwick<sup>14</sup> oraz Ł.J. Korporowicz<sup>15</sup>.

Wiele analogii między prawem walijskim a rzymskim istnieje w prawie małżeńskim, żeby wspomnieć tylko: (a) dopuszczalność zawarcia związku małżeńskiego po osiągnięciu czternastego roku życia w wypadku mężczyzn i dwunastego roku życia w wypadku kobiet; (b) podział małżeństwa na *rhodd cenedl* (małżeństwo zawarte w wyniku umowy między panem młodym a krewnymi panny młodej, rodzaj „kupna” żony) i *llathrudd* (wspólne pożycie, które wywoływało takie same skutki prawne jak związek małżeński)<sup>16</sup> w prawie walijskim, mające swoje odpowiedniki w rzymskim *coemptio* i *usus*; (c) świecką naturę małżeństwa; (d) wolę stron (rzymskie *affectio maritalis*) jako fundament związku między kobietą a mężczyzną. Ogólnie rzecz ujmując, można stwierdzić, że zarówno prawo walijskie, jak i rzymskie definiowało małżeństwo jako doniosły społecznie fakt niosący ze sobą określone skutki prawne. Miało być zawierane w celach prokreacyjnych za obopólną zgodą nupturientów, świeckie z natury oraz rozwiązywalne przez rozwód (*divortium*) lub odtrącenie (*repudium*)<sup>17</sup>.

Rozważając kwestię ewentualnej asymilacji pojęć prawa rzymskiego przez starożytne prawo brytyjskie/walijskie, warto odnieść się do prawa deliktów<sup>18</sup>. Typizacja kradzieży na jawną (oczywistą) i ukrytą (nieoczywistą) w prawie *Cyfraith Hywel* (*cynharchawl* versus *angynharchawl*) nawiązuje bezpośrednio do rzymskich pojęć *furtum manifestum* i *furtum nec manifestum*<sup>19</sup>. W obu systemach prawnych odróżniano pojęcie kradzieży

<sup>11</sup> J.E. Lloyd, *A History of Wales from the Earliest Times to the Edwardian Conquest*, London 1911.

<sup>12</sup> T.G. Watkin, *The Death and Later Life of Legal Symbols: Welsh Legal Symbols after the Union with England* [w:] *Symbolische kommunikation vor gericht in der frühen neuzeit*, red. R. Schulze, Berlin 2006, s. 213–224; *idem*, *Ceremonies, Survivals and Syncretism: Ritual Search in Roman Law and in the Native Laws of Wales* [w:] *Φιλία: scritti per gennaro franciosi*, red. F.M. d'Ippolito, Naples 2007, s. 2851–2864; *idem*, *Saints, Seaways and Dispute Settlements* [w:] *Legal History in the Making. Proceedings of the Ninth British Legal History Conference, Glasgow 1989*, red. W.M. Gordon, T.D. Fergus, London–Rio Grande 1991, s. 1–10; *idem*, *The Legal...*, s. 8–43.

<sup>13</sup> T.M. Charles-Edwards, *Wales and the Britons, 350–1064*, Oxford 2013, s. 40–41; *idem*, *Medieval Welsh Law* [w:] *Bausteine zum studium der keltologie*, red. H. Birkham, Wien 2005, s. 409–410.

<sup>14</sup> M. Dillon, N. Chadwick, *The Celtic Realms*, London 2000.

<sup>15</sup> Ł.J. Korporowicz, *Roman Law in Roman Britain: An Introductory Survey*, „The Journal of Legal History” 2012, vol. 33, no. 2, s. 133–150.

<sup>16</sup> *Rhodd cenedl* pochodzi od *rhodd* ‘podarek, dar’ i *cenedl* ‘krewni’; *llathrudd* oznaczało również ‘ucieczkę pary lub porwanie kobiety z zamiarem wspólnego pożycia’; *Geiriadur Prifysgol Cymru. A Dictionary of the Welsh Language*, University of Wales Centre for Advanced Welsh & Celtic Studies, 2014, <http://www.geiriadur.ac.uk> (dostęp: 12.02.2018).

<sup>17</sup> Na podstawie: J. Misztal-Konecka, *Bigamia w prawie rzymskim*, Lublin 2011; K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 223–242; W. Rozwadowski, *Prawo...*, s. 203–209; *The Law of Hywel Dda...*, s. 45–61; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 54–56; T.P. Ellis, *Welsh Tribal...*, s. 405–406; *The Welsh Law of Women: Studies Presented to Professor Daniel A. Binchy on his Eightieth Birthday*, red. D. Jenkins, M.E. Owen, Cardiff 1980.

<sup>18</sup> W średniowiecznym prawie Walii nie istniało wyraźne rozgraniczenie pomiędzy prawem karnym a prawem deliktów. Czyn zabroniony ścigany był na drodze prywatnej przez osoby zainteresowane bez udziału państwa. Pierwotną formą wymierzania sprawiedliwości była, podobnie jak w innych społeczeństwach plemiennych, krwawa pomsta, która następnie ustąpiła miejsca okupowi składanemu na ręce rodziny ofiary. Okup miał na celu zakończenie wroźdy między rodem ofiary a sprawcą i jego krewnymi. *Tair Colofn Cyfraith: The Three Columns of Law in Medieval Wales: Homicide, Theft and Fire*, red. T.M. Charles-Edwards, P. Russell, Bangor 2007.

<sup>19</sup> K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 428; W. Rozwadowski, *Prawo...*, s. 196–197; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 68; T.P. Ellis, *Welsh Tribal...*, s. 158.

*furtum/lladrad* od rabunku *rapina/trais*. Rabunek oznaczał czyn dokonany przemocą przez zorganizowaną, uzbrojoną grupę<sup>20</sup>. Nie sposób również nie zauważyć zbieżności między rzymską *iniuria* i walijską *sarhaed*. *Iniuria* ('zniewaga') definiowana była jako czyn naruszający nietykalność osobistą i godność. Czyn ten obejmował nie tylko uszczerbek na zdrowiu, ale także krzywdę osobistą w postaci ujmy na czci i honorze<sup>21</sup>. Podobnie w prawie walijskim pojęcie *sarhaed* oznaczało zarówno czyn polegający na napaści fizycznej, którego konsekwencją było uszkodzenie ciała, jak i działanie wkraczające w sferę honoru i dobrego imienia<sup>22</sup>.

Kolejne związki między prawem rzymskim i walijskim dotyczą prawa rzeczowego, a dokładniej roszczeń przysługujących właścicielowi w celu ochrony jego własności. W prawie rzymskim ukształtowała się instytucja znana współczesnemu prawu cywilnemu pod nazwą powództwa windykacyjnego (*rei vindicatio*). Obok powództwa negatoryjnego (*actio negatoria*) powództwo windykacyjne było podstawowym sposobem przywrócenia posiadania samoistnego czy właścicielskiego<sup>23</sup>. Analogiczną instytucję znaleźć można w prawie Hywela Dda w części poświęconej własności ziemi. Prawo stanowiło, że prawowity właściciel, który został bezprawnie wyzuty z jej posiadania, mógł wystąpić przeciwko osobie władającej ziemią z roszczeniem o jej wydanie<sup>24</sup>.

Więcej przykładów ilustrujących recepcję prawa rzymskiego przez prawo walijskie dostarcza w swoich badaniach T.G. Watkin. Wśród nich autor wyróżnia podobieństwo między procedurą *quaestio lance et licio*<sup>25</sup> a walijskim *llw gweilydd*<sup>26</sup> oraz rzymskimi *prudentes* a walijskimi *doethion* ('mędracy, uczeni w prawie')<sup>27</sup>. Charakterystyczną cechą prawa *Cyfraith Hywel* był brak ordaliów stosowanych masowo w epoce średniowiecza, między innymi w Anglii i Szkocji, takich jak próba wody zimnej i gorącej, próba żelaza czy pojedynek<sup>28</sup>.

Warto w tym miejscu odnieść się do publikacji Ł.J. Korporowicza dotyczących statusu prawa rzymskiego w starożytnej Brytanii. W swoich rozważaniach na temat założeń z prawa rzymskiego widocznych w prawie zwyczajowym obowiązującym w Brytanii autor powołuje się na źródła archeologiczne, jakimi były tabliczki z prze-

<sup>20</sup> K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 430; W. Rozwadowski, *Prawo...*, s. 197; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 67.

<sup>21</sup> K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 432–433; W. Rozwadowski, *Prawo...*, s. 198–199.

<sup>22</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 54; T.P. Ellis, *Welsh Tribal...*, s. 79–89.

<sup>23</sup> K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 311–315; W. Rozwadowski, *Prawo...*, s. 132–134.

<sup>24</sup> *The Law of Hywel Dda...*, s. 86–87.

<sup>25</sup> O zwyczaju tym wspomina Gaius. Był to rodzaj rewizji dokonywanej przez osobę poszkodowaną w wyniku kradzieży. Właściciel rzeczy skradzionej przeszukiwał posesję osoby podejrzanej o kradzież, mając na sobie jedynie przepaskę na biodrach i misę w rękach. *Gai Institutiones. Instytucje Gaiusa*, przeł. W. Rozwadowski, Poznań 2003, s. 141–142; K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 428.

<sup>26</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 68–69. Według *Geiriadur Prifysgol Cymru... llw gweilydd* oznacza 'przysięgę'. W średniowiecznym prawie walijskim pojęcia tego używano do opisu zwyczaju polegającego na wejściu właściciela skradzionej rzeczy na posesję osoby podejrzanej o kradzież z krzyżem w dłoniach. Podejrzany składał przysięgę na krzyż, że nie jest w posiadaniu spornej rzeczy.

<sup>27</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 37; *doethion – Geiriadur Prifysgol Cymru... Doethion* pojawiają się w pierwszej gałęzi *Mabinogi*. Po tym jak główna bohaterka tej opowieści, Rhiannon, zostaje oskarżona o dzieciobójstwo, udaje się do „nauczycieli i mędrców” po poradę: „Hitheu Riannon a dyuynnwys attei athrawn a doethon”, *Pedeir Keinc y Mabinogi...*, s. 21. *Doethion*, jak podaje preambuła do *Cyfraith Hywel*, byli członkami komisji kodyfikacyjnej powołanej przez Hywela Dda. *Llyfr Iorwerth: A Critical Text of the Venedotian Code of Medieval Welsh Law*, red. A.R. Wiliam, Cardiff 1960, s. 1.

<sup>28</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 38.

kleństwami znane jako *defixiones*. Obecność łacińskiej terminologii prawniczej w tego typu znaleziskach ma stanowić dowód na asymilację prawa rzymskiego przez prawo mieszkańców starożytnej Brytanii/Walii<sup>29</sup>.

Odmienne stanowisko prezentuje T.M. Charles-Edwards. W opinii tego autora prawo rzymskie nie odegrało ważnej roli w rozwoju prawa Walii, o czym mają świadczyć z jednej strony liczne analogie między prawem irlandzkim a walijskim, z drugiej natomiast przekazy literackie, które relacjonują gwałtowne odejście od tradycji rzymskich po wycofaniu się Rzymian z terenów okupowanej Brytanii. Źródła literackie wyraźnie akcentują, że Brytowie pozostali wierni lokalnym zwyczajom mimo nacisku ze strony Rzymian<sup>30</sup>. Przykładem takich przekazów jest *De Excidio Britanniae* autorstwa Gildasa datowane na około VI wiek<sup>31</sup>.

Podobnej oceny prawa walijskiego dokonał ceniony historyk J.E. Lloyd w dziele *A History of Wales from the Earliest Times to the Edwardian Conquest* z 1911 roku. Lloyd stwierdził, że prawo rzymskie nie miało żadnego znaczenia w kształtowaniu prawa brytyjskiego/walijskiego. Według niego średniowieczne teksty prawne były kodyfikacjami zwyczajowego, archaicznego prawa, typowego dla społeczności o ustroju rodowo-plemiennym<sup>32</sup>. Teza Lloyda znalazła poparcie w pracach innych uczonych, na przykład M. Dillona i N. Chadwick<sup>33</sup>.

Badania relacji między prawem rzymskim a prawem ludności zamieszkującej prowincję wschodnie prowadzone przez polskich romanistów, takich jak K. Kolańczyk<sup>34</sup>, M. Jaczynowska<sup>35</sup> i W. Osuchowski<sup>36</sup>, mimo że nie dotyczą kwestii strictly brytyjskiej, rzucają pewne światło na recepcję prawa rzymskiego w starożytnej Brytanii. Według wspomnianych autorów normy prawa rzymskiego koegzystowały z lokalnymi prawami zwyczajowymi ludów podbitych, toteż prawo obowiązujące na terenach włączonych do imperium rzymskiego stanowiło konglomerację różnych przepisów prawnych, zarówno pochodzenia rzymskiego, jak i rodzimego.

Dla pełnego obrazu „romanizacji” prawa walijskiego należy wskazać istotne różnice między *Cyfraith Hywel* a prawem rzymskim. Po pierwsze, w walijskim prawie małżeńskim nie istniały instytucje znane prawu rzymskiemu, takie jak *patria potestas* czy *pater familias*. Na gruncie prawa rodzinnego mężczyzna nie miał pozycji zwierzchnika rodzinnego, któremu przysługiwały uprawnienia określone w prawie rzymskim jako *ius vitae necisque* i *ius vendendi*<sup>37</sup>. Kobieta nie wchodziła pod *manus* męża po wstąpieniu w związek małżeński. Zawarcie małżeństwa w Walii, na co wskazują teksty prawne i litera-

---

<sup>29</sup> Ł.J. Korporowicz, *Roman Law...*, s. 133–150; *idem*, *Nieskuteczność prowincjonalnego wymiaru sprawiedliwości na przykładzie rzymskiej Brytanii* [w:] *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie rzymskim*, red. K. Amiełańczyk, A. Dębski, D. Słapka, Lublin 2010, s. 129–137.

<sup>30</sup> T.M. Charles-Edwards, *Wales...*, s. 40–41; *idem*, *Medieval...*, s. 409–410.

<sup>31</sup> Dzieło Gildasa nie zostało jak dotąd przetłumaczone na język polski. Istnieje wiele przekładów *De Excidio Britanniae* na język angielski, na przykład *De Excidio Britanniae; or, The Ruin of Britain*, przeł. H. Williams, The Honourable Society of Cymmrodorion, 1899, przedruk: Dodo Press 2010.

<sup>32</sup> J.E. Lloyd, *A History...*, s. 88.

<sup>33</sup> M. Dillon, N. Chadwick, *The Celtic...*, s. 45.

<sup>34</sup> K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, s. 63–64.

<sup>35</sup> M. Jaczynowska, *Historia starożytnego Rzymu*, Warszawa 1982, s. 110–113.

<sup>36</sup> W. Osuchowski, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 1981, s. 63–68.

<sup>37</sup> K. Kolańczyk, *Prawo...*, s. 249–251.

ckie, nie towarzyszyły zaręczyny (*sponsalia*)<sup>38</sup>. W *Cyfraith Hywel* istniały odmienne niż w rzeczowym prawie rzymskim reguły zasiedzenia nieruchomości. Warunkiem nabycia własności nieruchomości w drodze zasiedzenia w prawie walijskim było jej nieprzerwane posiadanie przez okres dziewięciu pokoleń od momentu przejścia gruntu. Dziedziczenie nieruchomości następowało według prawa *cyfran*. Po śmierci spadkodawcy nieruchomość była dzielona w równych częściach pomiędzy wszystkich spadkobierców płci męskiej, włączając spadkobierców z nieprawego łoża<sup>39</sup>. Jeśli chodzi o prawo spadkowe, warto zaznaczyć, że w związku z tym, że prawo walijskie nie różnicowało statusu prawnego dzieci małżeńskich i pozamałżeńskich, nie wykształciły się instytucje prawne umożliwiające uznanie dzieci nieprawych znane prawu rzymskiemu. *Cyfraith Hywel* obce były także regulacje dotyczące dziedziczenia testamentowego<sup>40</sup>.

Analizując korpus prawa *Cyfraith Hywel* od strony redakcyjnej, łatwo dostrzec, że obok formułowania norm prawnych w sposób kazuistyczny juryści walijscy tworzyli też przepisy według wspomnianej wcześniej triady<sup>41</sup>. Prawo *Cyfraith Hywel* posługiwało się także metaforą i symboliką<sup>42</sup>. Systematyka prawa walijskiego również nie odpowiadała rozwiązaniom rzymskim. Trzon zbioru *Cyfraith Hywel* nie stanowiły księgi, rozdziały czy działy dotyczące przepisów prawa materialnego i procesowego, ale pojedyncze traktaty poświęcone określonym dziedzinom życia społecznego, na przykład strukturze dworu, prawom kobiet, tak zwanym *Tair Colofn Cyfraith* („Trzem Kolumnom Prawa”), które obejmowały zabójstwo, kradzież i podpalenie. Innymi słowy, przepisy prawne w dziedzinie prawa osobowego, rzeczowego i procesowego były rozproszone w różnych częściach *Cyfraith Hywel*<sup>43</sup>.

Za tezę o ograniczonym wpływie prawa rzymskiego na prawo starożytnej Brytanii może przemawiać również treść *Surexit Memorandum*, zapisu ugody z około VIII wieku. Jak podaje to źródło, niejaki Tudfwlch rościł sobie pretensje do nieruchomości Tir Telych znajdującej się w posiadaniu Elgu. Spór został ostatecznie rozstrzygnięty w formie ugody, na mocy której grunt pozostał we władaniu Elgu, natomiast Tudfwlch otrzymał od Elgu, jako formę rekompensaty, konia, trzy krowy i troje cieląt<sup>44</sup>. Po pierwsze, *Surexit Memorandum* sporządzono w języku starowalijskim, a nie po łacinie. Po drugie, dokument ten nie zawiera terminologii prawa rzymskiego. Zasady, według których sformułowano ugodę, nawiązują do uregulowań prawnych zawartych w walijskich redakcjach prawa *Cyfraith Hywel*. Biorąc za punkt odniesienia warstwę językową prawa walijskiego, warto podkreślić, że zbiór *Cyfraith Hywel* posługiwał się specyficzną terminologią prawniczą w języku walijskim. Wiele pojęć prawnych nie miało swoich odpowiedników w łacińskim języku prawniczym.

<sup>38</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 54–55.

<sup>39</sup> *Ibidem*, s. 57–59; T.P. Ellis, *Welsh Tribal...*, s. 230–231.

<sup>40</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 57.

<sup>41</sup> *The Legal Triads of Medieval Wales*, red. S.E. Roberts, Cardiff 2011.

<sup>42</sup> Zagadnieniu temu poświęciłam osobny artykuł: K. Jaworska-Biskup, *Symbolika w wybranych tekstach prawnych i literackich średniowiecznej Walii* [w:] *Kulturowe konteksty języka II*, red. B. Afeltowicz, J. Ignatowicz-Skowrońska, P. Wojdak, Szczecin 2016, s. 55–66.

<sup>43</sup> Szerzej na temat struktury *Cyfraith Hywel* i treści poszczególnych traktatów zob. T.M. Charles-Edwards, *The Welsh...*, s. 25–48.

<sup>44</sup> D. Jenkins, M.E. Owen, *The Welsh Marginalia in the Lichfield Gospels. Part II: The 'Surexit' Memorandum*, „Cambridge Medieval Celtic Studies” 1984, no. 7, s. 91–120; T.M. Charles-Edwards, *The Welsh...*, s. 74–75.



#### 4. Okres po upadku imperium rzymskiego zwany „Okresem heroicznym”

Wraz z końcem epoki rzymskiej w Brytanii doszło do stopniowego wyodrębnienia Walii jako osobnej krainy historycznej i budowania tożsamości narodu walijskiego. Agresywne najazdy plemion germańskich (Anglów, Jutów i Saksonów) na Brytanię doprowadziły do wysiedlenia rdzennych mieszkańców z jej wschodniej, południowej i środkowej części oraz postępującej degeneracji lokalnych zwyczajów na tym obszarze. Ekspansja Anglosasów nie dotarła na tereny zachodniej i północnej Brytanii, przez co pozostały one ostoją pierwotnych tradycji. Na podbitym obszarze Anglosasi utworzyli drobne państwa, które około X wieku zjednoczyły się, dając początek Anglii. Wraz z osiedleniem się plemion germańskich w Brytanii pogłębiał się dystans pomiędzy Brytami i germańskimi przybyszami. Wał *Clawdd Offa* wzniesiony przez władcę Mercii Offę około VIII wieku stanowił sztuczną barierę kulturową, językową i prawną między prawowitymi mieszkańcami Brytanii (nazwanymi niechlubnie „Walijczykami”<sup>45</sup>) a germańskimi najeźdźcami<sup>46</sup>.

W omawianym okresie zachodziły też procesy przenikania prawa irlandzkiego do prawa walijskiego na skutek napływu ludności pochodzenia irlandzkiego do Walii, zwłaszcza na tereny konstytuujące królestwo Gwynedd, Dyfed i Brycheiniog. Recepcji prawa irlandzkiego przez prawo walijskie sprzyjały także bliskie stosunki pomiędzy Walią i Irlandią i ich współpraca w dziedzinie handlu, sztuki i edukacji. Jak podają przekazy źródłowe, irlandzcy poeci i artyści gościli regularnie na dworach królów walijskich. Wymownym przejawem zacieśnienia walijsko-irlandzkich relacji było udzielenie zbrojnego wsparcia przez Irlandczyków królowi Gwynedd, Gruffuddowi ap Cynanowi (ok. 1055–1137), w walce o władzę<sup>47</sup>.

Przełom V i VI wieku, określane mianem „Epoki świętych”, był okresem wzmożonej aktywności misyjnej i kultu świętych takich jak Padarn, Beuno, Tysilio, Dyfrig, Illtud, Cadog, Teilo i Dawid<sup>48</sup>. Elementy religii chrześcijańskiej stały się również widoczne w prawie<sup>49</sup>, żeby wspomnieć tylko o: (a) wyłonieniu grupy przestępstw popełnianych

---

<sup>45</sup> Wyrazy „Walia” i „Walijczyk” pochodzą od staroangielskiego *Wealas/Wealisc* oznaczającego ‘kraj zamieszkiwany przez obcych’, ‘osobę obcą, reprezentującą odmienną kulturę, język, zwyczaje’. Mieszkańcy Walii natomiast nazywali siebie „Cymry” od „Cambrogi” – ‘współbratymcy, bracia, rodacy’. K. Maund, *The Welsh...*, s. 10. W XI i XII w. za pośrednictwem Anglo-Normanów wyraz *Welsh* stał się synonimem wszelkich „negatywnych” cech przypisywanych mieszkańcom Walii, takich jak okrucieństwo, rozwiązły tryb życia, brak poszanowania dla prawa, złodziejstwo, zacofanie itp. We współczesnym leksykonie języka angielskiego z kolei czasownik *to welsh* oznacza ‘wykiwać kogoś, wystrychnąć kogoś na dudka; nie dotrzymać czegoś (np. obietnicy), nie wywiązać się z czegoś (np. umowy), nie oddać czegoś (np. długu)’. *PWN Oxford. Wielki słownik angielsko-polski*, Warszawa 2004, s. 1343.

<sup>46</sup> A.D. Carr, *Medieval Wales*, Houndmills–Basingstoke 1995, s. 28–29; D. Walker, *Medieval Wales*, Cambridge 1990, s. 2; K. Maund, *The Welsh...*, s. 14.

<sup>47</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 2–3; K. Maund, *The Welsh...*, s. 26–44. Więcej na temat relacji irlandzko-walijskich w: *Ireland and Wales in the Middle Ages*, red. K. Jankulak, J.M. Wooding, Dublin 2007.

<sup>48</sup> D. Walker, *Medieval...*, s. 8–15.

<sup>49</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 46; H. Pryce, *Welsh Custom and Canon Law, 1150–1300* [w:] *Proceedings of the Tenth International Congress of Medieval Canon Law*, red. K. Pennington, Vatican City 2001, s. 781–797; *idem*, *Native Law and the Church in Medieval Wales*, Oxford 1993.

w miejscach świętych, stanowiących obrazę majestatu bożego<sup>50</sup>; (b) składaniu przysięgi przed ołtarzem lub na relikwie w postępowaniu dowodowym (np. w sprawach o gwałt<sup>51</sup>, przy zawieraniu umów<sup>52</sup>, przy uznawaniu lub zaprzeczeniu ojcostwa<sup>53</sup>, w sprawach o kradzież<sup>54</sup>); (c) powoływaniu Boga na świadka przy zawieraniu umów na podstawie procedury określanej jako *briduw*<sup>55</sup> (*briduw* było uroczystym przyrzeczeniem spełnienia określonego świadczenia, składanym przez jedną ze stron przy jednoczesnym wypowiedzeniu zdania: „Bóg mi świadkiem”<sup>56</sup>); (d) prawie azylu w miejscach świętych przysługującym zbiegłym przestępcom<sup>57</sup>; (e) uznaniu monogamii za podstawę związku małżeńskiego; (g) penalizacji czynów lubieżnych i cudzołóstwa; (f) uznaniu dziewictwa jako przesłanki koniecznej do zawarcia związku małżeńskiego<sup>58</sup>.

Przełomowym wydarzeniem w okresie największej świetności Walii było spisanie prawa zwyczajowego. Ujednolicone prawo miało być z założenia elementem scalającym poszczególne królestwa<sup>59</sup>. Dzieła kodyfikacji prawa dokonał prawdopodobnie Hywel Dda (ok. 909–949/950), władca Deheubarth<sup>60</sup>. Według preambuły poprzedzającej właś-

<sup>50</sup> *The Law of Hywel Dda...*, s. 41.

<sup>51</sup> *Ibidem*, s. 51.

<sup>52</sup> *Ibidem*, s. 64.

<sup>53</sup> *Ibidem*, s. 132–137.

<sup>54</sup> *Ibidem*, s. 159–160.

<sup>55</sup> *Ibidem*, s. 78.

<sup>56</sup> *Briduw* dosłownie oznacza ‘honor boży, godność bożą’ od *bri* ‘honor, godność, siła, autorytet’ i *Duw* ‘Bóg’ – *Geiriadur Prifysgol Cymru...* Liczne odniesienia do *briduw* znajdują się w zbiorze *Mabinogion*, nie tyle w kontekście prawa zobowiązań, ile deklaracji określonego zachowania głównych protagonistów tego źródła. Na przykład w trzeciej gałęzi *Mabinogi* Manawydan przyrzeka Cigfie dozgonną przyjaźń i opiekę, wzywając imienia Boga (fragment w języku walijskim): „Mi a rodaf Duw y uach it, na weleisti gedymdeith gywirach noc y keffy di ui, tra uynho Duw it uot uelly. Y rof a Duw, bei et uwni yn dechreu uy ieuengt, mi a gadwn gywirdeb wrth Pryderi”. *Pedeir Keinc y Mabinogi...*, s. 57. W polskich przekładach A. Sarwy oraz E. Nogiec i A. Nowak cytat ten brzmi następująco: „Przysięgam przed Bogiem, że nie masz bardziej oddanego przyjaciela ode mnie. Wszak od młodych lat byłem druhem Pryderi i twoim”. *Mabinogion. Cztery Gałęzie Mabinogi. Prastare sagi walijskie*, s. 69. / „Boć przysięgam na Boga, że lepszego ode mnie druha nie uświadczysz, a i służyć ci będę dopokąd Bóg mi pozwoli. Jeszcze otrokiem będąc druhowi Pryderiemu zawsze wierny byłem, a nynie tobie służby me polecam, tak że się lękać mnie nie musisz zgola”. *Mabinogion. Pani na Źródlech, jako też inne historie z pradawnej Walii rodem*, s. 13.

<sup>57</sup> *The Law of Hywel Dda...*, s. 81–83.

<sup>58</sup> *Ibidem*, s. 45–61.

<sup>59</sup> Walia w okresie średniowiecza nie była jednolitym państwem, ale zbiorem niezależnych i suwerennych ośrodków władzy. Największe znaczenie w polityce zewnętrznej i wewnętrznej miały Dyfed, Gwynedd, Powys i Deheubarth. Krótkotrwałe zjednoczenie Walii nastąpiło pod rządami Rhodriego Mawra zwanego Wielkim (844–878) i Gruffudda ap Llywelyna (1039–1063), władcy Gwynedd. Proces zjednoczenia utrudniał zwyczaj określany jako *cyfran*, na podstawie którego ziemia po śmierci spadkodawcy była dzielona równo pomiędzy wszystkich spadkobierców – w przeciwieństwie do prawa angielskiego czy szkockiego, które nakazywało przekazanie ziemi najstarszemu potomkowi płci męskiej. Przyznanie równych praw dzieciom urodzonym w związkach formalnych i nieformalnych dodatkowo komplikowało sytuację polityczno-prawną. W konsekwencji w średniowiecznej Walii dochodziło często do konfliktów wewnętrznych o władzę i terytorium. A.D. Carr, *Medieval...*, s. 27–28; D. Walker, *Medieval...*, s. 2–4; K. Maund, *The Welsh...*, s. 26–44.

<sup>60</sup> Według jednego z zapisów *Cyfraith Hywel* dzieło Hywela Dda poprzedzała kodyfikacja prawa zwyczajowego dokonana pod patronatem władcy starożytnej Brytanii Dyfnwala Moelmuda, abrogowana przez Hywela Dda ok. X w. z wyjątkiem przepisów regulujących rozgraniczanie gruntów. Przekaz o rzekomym prawie Dyfnwala Moelmuda nie znajduje jednak potwierdzenia w faktach historycznych. Nie zachowały się również rękopisy tego prawa, które pozwalałyby określić normy prawne składające się na ten zbiór. Należy zatem przypuszczać, że redaktorzy *Cyfraith Hywel* świadomie wykreowali wizerunek Dyfnwala

ciwe przepisy prawa Hywel Dda powołał specjalną komisję, w której skład wchodziłi prawnicy i duchowieństwo. Podczas zjazdu w Whitland komisja dokonała przeglądu istniejącego prawa zwyczajowego, utrzymując w mocy te przepisy, które były zgodne z nauką Kościoła. Uchwalony w ten sposób zbiór praw Hywel Dda miał rzekomo przedłożyć papieżowi podczas pielgrzymki do Rzymu<sup>61</sup>. W literaturze przedmiotu można znaleźć stanowisko, które polemizuje z opinią, że Hywel Dda był twórcą systemu prawnego Walii w epoce średniowiecza. Po pierwsze, źródła historyczne nie odnotowały informacji o kodyfikacji prawa przez Hywela Dda w X wieku; po drugie zaś, nie istnieje wzmianka o jego podróży do Rzymu<sup>62</sup>.

W piśmiennictwie poświęconym historii średniowiecznej Walii przytacza się również argument, jakoby dzieło Hywela Dda było inspirowane prawem Wessexu skodyfikowanym przez władców tego regionu, Alfreda Wielkiego (871–899) i Athelstana (924–939)<sup>63</sup>. Wskazuje się na potencjalne zapożyczenia z prawa Wessexu w walijskich tekstach prawnych, na przykład zastąpienie rodzimego pojęcia *gwrthrychiad*<sup>64</sup>, określającego następcę tronu, terminem *edling*<sup>65</sup> pochodzenia anglo-sakońskiego<sup>66</sup>. Konkurencyjna hipoteza, której z braku dowodów nie da się zupełnie wykluczyć, zakłada, że historia o kodyfikacji prawa przez Hywela Dda podczas zjazdu w Whitland została stworzona na przełomie XII–XIII wieku w okresie wojen z Anglo-Normanami. Filarem polityki antywalijskiej forsowanej przez Anglo-Normanów było propagowanie wizerunku Walii jako siedliska barbarzyńskich praw i zwyczajów, zwłaszcza w dziedzinie prawa rodzinnego<sup>67</sup>. Walijszczyki przeciwstawiali się agresywnej retoryce Anglo-Normanów, wykorzystując w tym celu teksty prawne i literackie. W tym ujęciu preambuła *Cyfraith Hywel* była swoistym manifestem politycznym wymierzonym przeciwko Anglo-Normanom<sup>68</sup>.

---

Moelmuda w celach propagandowych w okresie walki z Anglo-Normanami o wpływy w Walii. *The Law of Hywel Dda...*, s. 120. O prawie Dyfnwala Moelmuda wspominał również Geoffrey z Monmouth w *Historia Regum Britanniae* z ok. 1136 r (Geoffrey of Monmouth, *The History of the Kings of Britain*, przeł. L. Thorpe, Harmondsworth 1966, s. 89).

<sup>61</sup> *The Law of Hywel Dda...*, s. 1; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 45; K. Maund, *The Welsh...*, s. 66.

<sup>62</sup> Więcej na ten temat w: J.G. Edwards, *Hywel Dda and the Welsh Lawbooks. The Hywel Dda Millenary Lecture*, 9<sup>th</sup> May, 1928 (Bangor 1929); D. Jenkins, *The Lawbooks of Medieval Wales [w:] The Political Context of Law. Proceedings of the Seventh British Legal History Conference, Canterbury 1985*, red. R. Eales, D. Sullivan, London–Roncheverte 1987, s. 1–15; K. Maund, *The Welsh...*, s. 66–67.

<sup>63</sup> J.E. Lloyd, *A History...*, s. 336–338.

<sup>64</sup> *Gwrthrychiad* oznacza ‘następcę, sukcesora’, ‘oczekiwanie, nadzieję’. W kontekście prawa *gwrthrychiad* odnosi się dosłownie do ‘tego, kto oczekuje na powołanie na tron, przyszłego następcy tronu’ – *Geiriadur Prifysgol Cymru...*

<sup>65</sup> Według *Geiriadur Prifysgol Cymru...* *edling* to ‘następca tronu’.

<sup>66</sup> T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 45–47; K. Maund, *The Welsh...*, s. 62–64; D. Jenkins, *Borrowings in the Welsh Lawbooks [w:] Adventures of the Law: Proceedings of the Sixteenth British Legal History Conference, Dublin, 2003*, red. P. Brand, K. Costello, W.N. Osborough, Dublin 2003, s. 19–39.

<sup>67</sup> Do czołowych przedstawicieli retoryki skierowanej przeciwko społeczeństwu walijskiemu, w tym przeciwko prawu *Cyfraith Hywel*, należał Giraldus Cambrensis (1145/1146–1223), autor dwóch dzieł poświęconych w całości dwunastowiecznej Walii: *Descriptio Kambriae* i *Itinerarium Kambriae. Giraldi Cambrensis Opera. Vol. VI. Itinerarium Kambriae, Descriptio Kambriae*, red. J.M. Dimock, London 1868. Tłumaczenie angielskie: L. Thorpe, *Gerald of Wales. The Journey through Wales/The Description of Wales*, Harmondsworth 1978.

<sup>68</sup> T.M. Charles-Edwards, *The Welsh...*, s. 9–13, 83–86; K. Maund, *The Welsh...*, s. 66–67; H. Pryce, *The Context and Purpose of the Earliest Welsh Lawbooks*, „Cambrian Medieval Celtic Studies” 2000, no. 39, s. 39–63.

## 5. Okres ekspansji Anglo-Normanów

Bitwa pod Hastings stoczona w 1066 roku zainicjowała okres dominacji Normanów w Anglii pod rządami Wilhelma I Zdobywcy (1066–1087), a następnie jego synów Wilhelma II Rudego (1087–1100) i Henryka I (1100–1135). Wraz z przybyciem Normanów na Wyspy Brytyjskie ugruntował się feudalizm, który nieodwracalnie przeobraził stosunki społeczne. Feudalizm zapoczątkował proces stopniowego wywłaszczenia i przejmowania ziemi przez monarchę. Konfiskowane dobra przekazywano normandzkim rycerzom w zamian za służbę, głównie posługę w armii<sup>69</sup>.

W przeciwieństwie do Anglii Walia nie została podbita przez Normanów. Po całkowitym podporządkowaniu Anglii Anglo-Normanowie rozpoczęli długotrwały, stopniowy proces kolonizacji Walii przez liczne najazdy na jej terytorium i zawłaszczanie ziemi wzdłuż granicy angielsko-walijskiej. Na zagrabionym terenie Anglo-Normanowie ustanawiali własne prawo zwane *Leges Marchiarum*, będące swoistą kompilacją lokalnych zwyczajów, należących zarówno do prawa walijskiego, jak i angielskiego, oraz aktów prawa stanowionych przez baronów sprawujących władzę na podległym terenie. Konsekwencją polityki anglo-normańskiej w XI i XII wieku było rozbitcie Walii na *Pura Wallia* (terytorium Walii pozostające poza wpływami Anglo-Normanów, gdzie obowiązywało prawo *Cyfraith Hywel* i rządy sprawowali książęta walijscy) i *Marchia Walliae* (od *march* ‘granica’; terytorium na granicy walijsko-angielskiej należące do baronów pochodzenia anglo-normańskiego)<sup>70</sup>.

Ekspansywna polityka Anglo-Normanów doprowadziła do pogorszenia relacji anglo-walijskich w XII i XIII wieku za panowania kolejno Llywelyna ap Iorwertha (1194/1195–1240) i Llywelyna ap Gruffudda (1246–1282) w Walii i królów Jana, zwanego także Janem bez Ziemi (1199–1216), Henryka III (1216–1272) i Edwarda I (1272–1307) w Anglii. Zacieśnieniu pokojowych stosunków nie pomogło ani małżeństwo Llywelyna ap Iorwertha z Joanną (znaną w Walii jako Siwan), córką Jana, ani porozumienie zawarte w 1201 roku. W 1211 roku armia Jana zajęła Gwynedd. Na mocy podpisanego paktu Llywelyn ap Iorwerth zrzekł się prawa do Perfeddwlad, regionu w północno-wschodniej Walii położonego między rzekami Conwy i Dee, obejmującego *cantrefi* Rhos, Rhufoniog, Dyffryn, Clwyd i Tegeingl, przekazał dwudziestu zakładników w ręce Jana oraz zapłacił wysoką kontrybucję. Rebelia baronów angielskich przeciwko królowi, skutkująca podpisaniem Wielkiej Karty Swobód w 1215 roku, stworzyła solidny grunt do podjęcia negocjacji księcia Gwynedd z Janem. Trzy artykuły Wielkiej Karty Swobód, to jest artykuły 56, 57 i 58, odnosiły się bezpośrednio do Walii. Na ich podstawie wszyscy zakładnicy ujęci w 1211 roku zostali zwolnieni, a Llywelyn ap Iorwerth odzyskał zagrabione tereny. Jan uznał także odrębność *Cyfraith Hywel* i *Leges Marchiarum*. Po śmierci Llywelyna ap Iorwertha w 1240 roku władzę w Gwynedd objął jego syn Dafydd ze związku księcia z Joanną. Dafydd przejął rządy wbrew obowiązującemu prawu, które

<sup>69</sup> H. Zins, *Historia Anglii*, Wrocław 2001, s. 52–53; J. Gillingham, *The Early Middle Ages (1066–1290)* [w:] *The Oxford History of Britain*, red. K.O. Morgan, Oxford 1998, s. 121–191.

<sup>70</sup> A.D. Carr, *Medieval...*, s. 30–39; D. Walker, *Medieval...*, s. 20–66; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 80–81; R.R. Davies, *The Law of the March*, „Welsh History Review” 1970, vol. 5, no. 1, s. 1–30.

nakazywało sukcesję wszystkich potomków księcia, zarówno tych z prawego, jak i nie-prawego łoża<sup>71</sup>.

Po bezpotomnej śmierci Dafyddda w 1246 roku Gwynedd przeszło w ręce Llywelyna ap Gruffudda. Niekwestionowanym osiągnięciem Llywelyna ap Gruffudda na gruncie stosunków walijsko-angielskich było podpisanie traktatu z Montgomery w 1267 roku, na mocy którego Henryk III uznał oficjalnie autonomię polityczną i prawną księstwa Gwynedd, przyznając Llywelynowi ap Gruffuddowi tytuł księcia Walii. Traktat nakładał na władców pozostałych królestw obowiązek składania hołdu lennego Llywelynowi ap Gruffuddowi. Za ustępstwa ze strony monarchy angielskiego musiał Llywelyn ap Gruffudd słono zapłacić. Poza kontrybucjami finansowymi przekazywanymi corocznie do skarbcza angielskiego książę Walii jako wasal korony angielskiej winny był posłuszeństwo Henrykowi III i jego następcom<sup>72</sup>.

Relacje walijsko-angielskie uległy znacznemu pogorszeniu po śmierci Henryka III w 1272 roku i objęciu tronu przez jego syna Edwarda I. Polityka zagraniczna Edwarda I zmierzała nieuchronnie i z wielką determinacją do podboju Walii i Szkocji. Edward I tym samym zakończył długotrwały proces kolonizacji Walii podjęty przez Anglo-Normanów w XI wieku. W 1275 roku Llywelyn ap Gruffudd odmówił złożenia hołdu lennego Edwardowi I. W 1276 roku armia Edwarda I wkroczyła do Walii. Traktat z Aberconwy podpisany w 1277 roku zwiędził sukces Edwarda I w kampanii przeciwko Llywelynowi ap Gruffuddowi. Poza wysokimi karami finansowymi książę utracił Perfeddwlad. Traktat z Aberconwy regulował właściwość sądów w przedmiocie rozstrzygania sporów, jako że o tym, który sąd był władny rozpatrywać daną sprawę, decydowało odąd położenie nieruchomości. Spory o nieruchomości na obszarze *Marchia Walliae* były sądzone według prawa *Leges Marchiarum*, natomiast w *Pura Wallia* według prawa *Cyfraith Hywel*<sup>73</sup>.

W latach poprzedzających wybuch drugiej wojny o niepodległość doszło do eskalacji konfliktu między Llywelynem ap Gruffuddem a Edwardem I, przede wszystkim ze względu na rosnącą skalę nadużyć ze strony angielskich urzędników, które dotyczyły między innymi konfiskaty mienia i łamania prawa. Przedmiotem sporu między księciem a królem były wielokrotnie kwestie prawne, a dokładnie rzecz ujmując – właściwość sądów w Walii do rozstrzygania spraw według prawa *Cyfraith Hywel*. Warto w tym miejscu przytoczyć kazus Arwystli z 1278–1282 roku. W omawianej sprawie strony procesowe, Llywelyn ap Gruffudd i Gruffudd ap Gwenwynwyn, książę Powys, przedstawiały roszczenia do Arwystli, *cantref*<sup>74</sup> w dolinie rzeki Severn. Llywelyn ap Gruffudd powoływał się na postanowienia traktatu z Aberconwy, na mocy którego sprawa powinna być procedowana według prawa obowiązującego na terytorium, gdzie znajdowała się sporna nieruchomość. Gruffudd ap Gwenwynwyn natomiast twierdził, że Arwystli

<sup>71</sup> A.D. Carr, *Medieval...*, s. 55–60; D. Walker, *Medieval...*, s. 92–110; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 96–99; K. Maund, *The Welsh...*, s. 181–202.

<sup>72</sup> *The Acts of Welsh Rulers, 1120–1283*, red. H. Pryce, Cardiff 2005, s. 536–538; A.D. Carr, *Medieval...*, s. 65; D. Walker, *Medieval...*, s. 120–121; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 99–102; K. Maund, *The Welsh...*, s. 205–213.

<sup>73</sup> *The Acts...*, s. 589–590; A.D. Carr, *Medieval...*, s. 74; D. Walker, *Medieval...*, s. 124–128; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 102–103; K. Maund, *The Welsh...*, s. 213–222.

<sup>74</sup> *Cantref* ‘okręg’ był podstawową jednostką administracyjną średniowiecznej Walii, odpowiadającą angielskim *hundred* – *Geiriadur Prifysgol Cymru...*

należała do *Marchia Walliae* i podlegała pod jurysdykcję sądów angielskich. Sprawa trafiła finalnie do Edwarda I, który przyznał rację Gruffuddowi ap Gwenwynynowi. W odpowiedzi na decyzję Edwarda I Llywelyn ap Gruffudd skierował do kancelarii królewskiej petycję, w której wyraził sprzeciw przeciwko ingerencji króla w sądownictwo Walii. W korespondencji przekazanej Edwardowi I Llywelyn ap Gruffudd podkreślał, że wszystkim narodom należy się poszanowanie ich praw. Z zasady samostanowienia narodów wywiódł Llywelyn ap Gruffudd niezbywalne prawo Walijszyków do rozstrzygnięcia ich spraw przez sądy walijskie według *Cyfraith Hywel*<sup>75</sup>.

W dniu 21 marca 1282 roku w Sobotę Palmową wybuchło powstanie zbrojne zainicjowane oblężeniem zamku w Hawarden przez Dafydd. Roli mediatora w sporze książąt Llywelyna ap Gruffudda i Dafydd z Edwardem I podjął się arcybiskup Canterbury John Pecham<sup>76</sup>. Podczas wizyty w Aber w Walii John Pecham próbował nakłonić Walijszyków do kapitulacji. Próby rekoncylacji podjęte przez arcybiskupa spełzyły jednak na niczym<sup>77</sup>. Na znak protestu wobec imperialnej polityki Edwarda I Walijszyki wydali w imieniu całego narodu oficjalne oświadczenie, określane ze względu na jego znaczenie historyczne „Deklaracją Niepodległości”. Dokument stanowił, że naród walijski w osobie księcia Llywelyna ap Gruffudda nie zrzeknie się ziem przekazywanych z pokolenia na pokolenie przez przodków, począwszy od pierwszego ojca narodu, Brutusa<sup>78</sup>, na rzecz Anglików reprezentujących odmienne zwyczaje, prawo i język<sup>79</sup>. Konflikt zakończył się ostatecznie śmiercią obu braci<sup>80</sup> i zajęciem Gwynedd przez Edwarda I w 1283 roku<sup>81</sup>.

Na mocy Statutu z Rhuddlan uchwalonego 19 marca 1284 roku przez Edwarda I księstwo Gwynedd stało się częścią królestwa angielskiego, a jego mieszkańcom narzucono nowy porządek prawny zgodny w dużej mierze z prawem *common law*. Gruntownym przekształceniom poddano podział administracyjny księstwa, tworząc hrabstwa na wzór angielskich. W sferze prawa spadkowego zachowano rodzimą instytucję zwaną *cyfran*,

<sup>75</sup> T.M. Charles-Edwards, *The Welsh...*, s. 12; A.D. Carr, *Medieval...*, s. 76–77; D. Walker, *Medieval...*, s. 146; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 103–104; K. Maund, *The Welsh...*, s. 222–225; A.J. Roderick, *The Dispute between Llywelyn ap Gruffydd and Gruffydd ap Gwenwynwyn (1278–1282)*, „Bulletin of the Board of Celtic Studies” 1936, no. 8, s. 248–254.

<sup>76</sup> John Pecham przeszedł do historii Walii jako zagorzały krytyk prawa *Cyfraith Hywel*, które w korespondencji do Edwarda I i Llywelyna ap Gruffudda przyrównywał do „dzieła szatana”, głównie ze względu na niekompatybilność wielu przepisów prawa walijskiego z prawem kanonicznym. D.L. Douie, *Archbishop Pecham*, Oxford 1952; *John Peckham, Registrum Epistolarum Fratris Johannis Peckham, Archiepiscopi Cantuariensis*, vol. 1, red. C.H. Martin, London 1884.

<sup>77</sup> D. Walker, *Medieval...*, s. 129–133; T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 104–105; K. Maund, *The Welsh...*, s. 226.

<sup>78</sup> Według historii opisaną przez Nenniusza i Geoffreya z Monmouth Brytania pochodzi od Brutusa, potomka uciekinierów z Troi. Po wygnaniu go z Italii Brutus miał rzekomo przemierzać morza i lądy, aż odkrył wyspę, którą przekształcił w potężne królestwo, Brytanię. Po śmierci Brutusa Brytania została podzielona między jego synów, Cambera, Locrinusa i Abanactusa, założycieli Walii, Anglii i Szkocji. Oba źródła zostały przełożone na język angielski: Nennius, *History of the Britons (Historia Brittonum)*, przeł. J.A. Giles, Dodo Press 2007; Geoffrey of Monmouth, *The History of the Kings of Britain*, przeł. L. Thorpe, Harmondsworth 1966.

<sup>79</sup> *The Acts...*, s. 626–627.

<sup>80</sup> Podbój Walii nie oszczędził potomków Llywelyna i Dafydd, potencjalnych spadkobierców książąt. Gwenllian, jedyna córka Llywelyna ze związku księcia z Eleonorą de Montfort, która zmarła po porodzie w 1282 r., została umieszczona w zakonie w Sempringham, gdzie zmarła ok. 1337 r. Podobny los spotkał dzieci Dafydd, które dokonały żywota w niewoli angielskiej. D. Walker, *Medieval...*, s. 133.

<sup>81</sup> A.D. Carr, *Medieval...*, s. 77–82; D. Walker, *Medieval...*, s. 131–133; K. Maund, *The Welsh...*, s. 227–229.

na podstawie której ziemia była przekazywana po śmierci spadkodawcy wszystkim jego potomkom. Do dziedziczenia dopuszczono też kobiety przy braku spadkobierców płci męskiej. Istotną zmianą w prawie spadkowym było wykluczenie z kręgu descendentów bastardów. Statut z Rhuddlan wprowadził angielskie prawo karne na podporządkowanym obszarze. Spowodowało to stopniowe zanikanie instytucji *galanas*, nawiązki płaconej przez sprawcę i jego krewnych rodzinie poszkodowanego. Na gruncie nowego prawa karnego czyn niedozwolony był przestępstwem podlegającym surowym karom, na przykład karze śmierci czy karom mutylacyjnym. Na mocy Statutu z Rhuddlan postępowanie sądowe wszczynano na podstawie środka procesowego pochodzenia anglo-normańskiego zwanego *writ* (ryt procesowy) wydawanego przez kancelarię królewską<sup>82</sup>. Zmiany instytucjonalne zaś dotyczyły powołania nowych urzędników: szeryfa, koronera i bailifa. Do głównych obowiązków szeryfa należało zwoływanie raz w miesiącu tzw. *county courts* (sądów hrabstwa) rozpatrujących sprawy cywilne i karne. Dwa razy w roku szeryf odbywał tzw. *tourn* – objazdy mające na celu kontrolę przestrzegania prawa. Czynności dochodzeniowo-śledcze, takie jak oględziny zwłok, zbieranie dowodów z miejsca popełnienia przestępstwa, przesłuchiwanie świadków, prowadził koroner. Obowiązkiem bailifa z kolei była egzekucja wyroków<sup>83</sup>.

Tuż przed uchwaleniem Statutu z Rhuddlan Edward I powołał specjalną komisję, której celem była rewizja *Cyfraith Hywel*. Na podstawie zebranych relacji miała ona ustalić, które przepisy prawne wyszły z użycia. Mimo iż wyniki pracy komisji, ze względu na szerzoną w owym czasie antywalijską propagandę, nie były do końca wiarygodne, zeznania świadków dokumentowały rzeczywiste zmiany prawne, jakie zachodziły w Walii w XIII wieku<sup>84</sup>. Sprawne zarządzanie nowo utworzonym Księstwem Północnej Walii wymagało reform prawa, które zawierało wiele elementów archaicznych i plemiennych nieprzystających do nowych realiów społecznych i politycznych. Relacje uczestników wyraźnie potwierdzały, że prawo walijskie recypowało pewne rozwiązania prawa *common law*, między innymi zwiększenie władzy księcia, wprowadzenie kar finansowych zasilających księżę skarbiec, odchodzenie od zwyczaju *galanas*<sup>85</sup>, zastąpienie zadośćuczynienia karami, wyodrębnienie przestępstwa pojmowanego jako czyn przeciwko porządkowi publicznemu<sup>86</sup>.

<sup>82</sup> *Writs* ‘ryty procesowe’ były środkiem pochodzenia anglo-normańskiego wydawanym na wniosek powoda i inicjującym postępowanie w konkretnej sprawie. Więcej na ten temat m.in. w: J. Halberda, *Fikcje prawne w nowożytnym common law na tle sporów kompetencyjnych z udziałem sądów westminsterskich*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, T. XCI, nr 1, s. 7–22.

<sup>83</sup> Treść statutu w *The Statutes of Wales*, red. I. Bowen, London 1908. T.G. Watkin, *The Legal...*, s. 106–111; A.D. Carr, *Medieval...*, s. 83–85; D. Walker, *Medieval...*, s. 139–144.

<sup>84</sup> *Calendar of Various Chancery Rolls: Supplementary Close Rolls, Welsh Rolls, Scutage Rolls. Preserved in the Public Record Office. Prepared under the Superintendence of the Deputy Keeper of the Records. A.D. 1277–1326. Published by Authority of his Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department*, London 1912, s. 190–211.

<sup>85</sup> *Galanas* (zwyczaj płacenia określonej sumy zadośćuczynienia za zabójstwo w celu uniknięcia krwawej zemsty ze strony krewnych ofiary) był praktykowany w Walii pomimo formalnego zakazu i wprowadzenia systemu kar zgodnego z prawem angielskim przez Statut z Rhuddlan w 1284 r. Co ciekawe, zwyczaj ten poddano pewnym modyfikacjom, część sumy zadośćuczynienia była bowiem wpłacana do skarbcza publicznego. R.R. Davies, *The Survival of the Bloodfeud in Medieval Wales*, „History” 1969, vol. 54, s. 338–357.

<sup>86</sup> T. Jones-Pierce, *The Law of Wales – the Last Phase* [w:] *Medieval Welsh Society*, red. J.B. Smith, Cardiff 1972, s. 376–379; H. Pryce, *The Context...*, s. 55–56.

## 6. Wnioski końcowe

Na podstawie zgromadzonego materiału można wyróżnić podstawowe etapy rozwoju prawa walijskiego *Cyfraith Hywel*:

1. Okres przed kodyfikacją prawa przez Hywela Dda do około X wieku.
2. Okres zapoczątkowany kodyfikacją prawa zwyczajowego przez Hywela Dda w X wieku do XIII wieku. Na okres ten składają się trzy główne etapy, a mianowicie:
  - (a) kodyfikacja prawa przez Hywela Dda w X wieku;
  - (b) kolonizacja Walii przez Anglo-Normanów w drugiej połowie XI wieku skutkująca rozbięciem kraju na *Pura Wallia* i *Marchia Walliae*;
  - (c) podbój Walii przez Edwarda I w 1283 roku i uchwalenie Statutu z Rhuddlan w 1284 roku.
3. Okres przypadający na początek XIV wieku zakończony uchwaleniem Aktów Unii w 1536 i 1543 roku. Przełomowym, symbolicznym momentem w tej fazie była koronacja Edwarda II na księcia Walii w 1301 roku.

W fazie pierwszej Walia nie istniała jako odrębny byt polityczny i prawny, lecz wchodziła w skład Brytanii. Po podboju Brytanii przez cesarstwo rzymskie pewne elementy prawa rzymskiego zapewne przedostały się do prawa zwyczajowego mieszkańców Brytanii. Zachowane źródła prawne i literackie skłaniają jednak do wniosku, że „romanizacja” prawa brytyjskiej prowincji dotyczyła tylko niektórych aspektów życia społecznego, a jej zasięg był ograniczony terytorialnie. Średniowieczne prawo walijskie zachowało wiele instytucji swoistych dla społeczeństw plemiennych. Gospodarka rolniczo-pasterska, która była podstawą funkcjonowania ludności walijskiej w średniowieczu, determinowała rozwój określonych instytucji prawnych.

Faza druga to „złoty okres” w dziejach Walii. Doszło wtedy do wyodrębnienia się Walii jako samodzielnego państwa oraz skodyfikowane zostało jej prawo. Co do istniejącego w literaturze przedmiotu sporu odnośnie działalności kodyfikacyjnej Hywela Dda, najbardziej przekonujące wydaje się stanowisko zakładające powstanie zbioru prawa około X wieku pod patronatem Hywela Dda, który to zbiór był następnie wielokrotnie modyfikowany i dostosowywany do zmieniającej się sytuacji politycznej w Walii, zwłaszcza w okresie antywalijskiej propagandy podjętej przez Anglo-Normanów w XI i XIII wieku. Ze względu na to, że zarzuty kierowane pod adresem Walijszyków dotyczyły głównie niezgodności wielu przepisów prawnych z prawem kanonicznym, zwłaszcza akceptacji związków pozamałżeńskich, rozwiązalności małżeństwa przez rozwód, przyznania równego statusu prawnego osobom urodzonym z prawego i nieprawego łoża, w tekstach prawnych, a przede wszystkim w preambule uwydatniono rolę Kościoła i duchowieństwa w formułowaniu zasad prawa walijskiego. Również twierdzenie, że Hywel Dda oparł swój kodeks na kodeksie Alfreda Wielkiego i Athelstana, jest zbyt daleko posunięte, zważywszy choćby na czynny udział walijskich prawników w tworzeniu prawa na dworze królów Wessexu, o czym wspominał walijski mnich Asser (zmarł około 908–909 roku) w biografii Alfreda Wielkiego<sup>87</sup>. Zasługi na polu działalności prawotwór-

<sup>87</sup> *Alfred the Great. Asser's Life of King Alfred and Other Contemporary Sources*, przeł. S. Keynes, M. Lapidge, Harmondsworth 1983, s. 92–96.



czej przypisywane powszechnie Alfredowi przez pisarzy angielskich wynikają w dużej mierze z anglocentrycznego spojrzenia na historię Wysp Brytyjskich i marginalizacji dziedzictwa kulturowego i prawnego państw ościennych, takich jak Walia.

Przejęcie władzy przez Normanów w Anglii w XI wieku, stanowiące preludeum do ekspansji Anglo-Normanów na tereny sąsiedniej Walii, wyznacza fazę kulminacyjną w rozwoju prawa walijskiego w analizowanym przedziale czasowym. W tej fazie doszło przede wszystkim do wykształcenia *Leges Marchiarium* w wyniku rozbitcia Walii na *Pura Wallia* i *Marchia Walliae*, infiltracji pewnych elementów prawa angielskiego do prawa walijskiego ze względu na ukonstytuowanie się księstwa Walii pod panowaniem Llywelyna ap Gruffudda i ostatecznego wprowadzenia niektórych regulacji *common law* na podbitych ziemiach księstwa przez Statut z Rhuddlan z 1284 roku.

Podjęta w niniejszym opracowaniu analiza wykazała, że w całym okresie jego rozwoju prawo walijskie recypowało elementy z innych systemów prawnych, takich jak prawo rzymskie, irlandzkie, anglo-saksońskie i anglo-normańskie. Integracja różnych kultur prawnych doprowadziła do ukształtowania systemu prawnego odmiennego od systemu prawnego państw sąsiednich takich jak Anglia, Irlandia czy Szkocja. Rozwój prawa został jednak gwałtownie przerwany w XIII wieku na skutek podboju Walii przez Anglię. W konsekwencji uchwalenia Statutu z Rhuddlan w 1284 roku doszło do rozmontowania systemu prawnego Walii, przede wszystkim za sprawą wprowadzenia prawa karnego na podległym terytorium. Mimo wrogiej polityki Edwarda I i jego syna Edwarda II, koronowanego na księcia Walii w Caernarfon w 1301 roku, wiele instytucji prawnych specyficznych dla *Cyfraith Hywel* przetrwało, na przykład zwyczaj *cyfran*.

Po 1284 roku podjęto kolejne, bezskuteczne wysiłki oswobodzenia kraju z rąk angielskiego okupanta<sup>88</sup>. Punktem końcowym na drodze ewolucji prawa walijskiego było uchwalenie *Acts of Union* (Aktów Unii) w 1536 i 1543 roku, na podstawie których Walia została włączona do Królestwa Anglii i przyjęła angielski system prawny. Język angielski stał się od tej pory językiem postępowań sądowych i administracji. Korpus prawa *Cyfraith Hywel* utracił swój status żywego instrumentu regulującego stosunki społeczne. Choć pozbawiony obowiązującej mocy, pozostał wszakże symbolem tożsamości narodowej w kolejnych latach, podobnie jak język walijski.

---

<sup>88</sup> W 1400 r. wybuchło powstanie pod przywództwem Owaina Glyndŵr'a, które zakończyło się wprowadzeniem przez parlament angielski kolejnych praw przeciwko Walijszykom – tzw. *Penal Laws*, specjalnych ustaw uchwalonych w 1402 r. *Penal Laws* zakazywały osobom pochodzenia walijskiego piastowania publicznych urzędów, noszenia broni, nabywania nieruchomości w Anglii, zabraniały publicznych zgromadzeń i ograniczały edukację w języku walijskim. A.D. Carr, *Medieval...*, s. 108–117.

## Bibliografia

### Źródła wydane

- The Acts of Welsh Rulers, 1120–1283*, red. H. Pryce, Cardiff 2005.
- Alfred the Great. Asser's Life of King Alfred and Other Contemporary Sources*, przeł. S. Keynes, M. Lapidge, Harmondsworth 1983.
- Calendar of Various Chancery Rolls: Supplementary Close Rolls, Welsh Rolls, Scutage Rolls. Preserved in the Public Record Office. Prepared under the Superintendence of the Deputy Keeper of the Records. A.D. 1277–1326*, published by authority of his Majesty's Principal Secretary of State for the Home Department, London 1912.
- Cztery Gałęzie Mabinogi. Prastare sagi walijskie*, przeł. A. Sarwa, Sandomierz 2008.
- De Excidio Britanniae; or, The Ruin of Britain*, przeł. H. Williams, The Honourable Society of Cymmrodorion, 1899, przedruk: Dodo Press 2010.
- Gai Institutiones. Instytucje Gaiusa*, przeł. W. Rozwadowski, Poznań 2003.
- Gajusz Juliusz Cezar, *Wojna galijska*, przeł. E. Konik, Wrocław 1978.
- Geoffrey of Monmouth, *The History of the Kings of Britain*, przeł. L. Thorpe, Harmondsworth 1966.
- Gerald of Wales, *The Journey through Wales/The Description of Wales*, red. L. Thorpe, Harmondsworth 1978.
- Geiriadur Prifysgol Cymru. A Dictionary of the Welsh Language*, University of Wales Centre for Advanced Welsh & Celtic Studies, 2014, <http://www.geiriadur.ac.uk> (dostęp: 12.02.2018).
- Giraldi Cambrensis Opera. Vol. VI. Itinerarium Kambriae, Descriptio Kambriae*, red. J.M. Dimock, London 1868.
- John Peckham, *Registrum Epistolarum Fratris Johannis Peckham, Archiepiscopi Cantuariensis*, vol. 1, red. C.H. Martin, London 1884.
- The Law of Hywel Dda: Law Texts from Medieval Wales*, przeł. D. Jenkins, Llandysul 1990.
- The Legal Triads of Medieval Wales*, red. S.E. Roberts, Cardiff 2011.
- Llyfr Iorwerth: A Critical Text of the Venedotian Code of Medieval Welsh Law*, red. A.R. Wiliam, Cardiff 1960.
- Mabinogion. Pani na Źródlech, jako też inne historie z pradawnej Walii rodem*, przeł. E. Nogieć, A. Nowak, Kraków 1997.
- The Mabinogion*, przeł. S. Davies, Oxford 2007.
- Nennius, *History of the Britons (Historia Brittonum)*, przeł. J.A. Giles, Dodo Press 2007.
- Parker W., *The Four Branches of the Mabinogi*, Oregon 2005.
- Pedeir Keinc y Mabinogi allan o Lyfr Gwyn Rhydderch*, red. I. Williams, Caerdydd 1930.
- The Statutes of Wales*, red. I. Bowen, London 1908.

### Opracowania

- Carr A.D., *Medieval Wales*, Houndmills–Basingstoke 1995.
- Charles-Edwards T.M., *The Welsh Laws*, Cardiff 1989.
- Charles-Edwards T.M., *Wales and the Britons, 350–1064*, Oxford 2013.
- Charles-Edwards T.M., *Medieval Welsh Law [w:] Bausteine zum studium der keltologie*, red. H. Birkham, Wien 2005, s. 409–410.
- Cróinín D.Ó., *Early Medieval Ireland, 400–1200*, London–New York 1995.
- Davies R.R., *The Law of the March*, „Welsh History Review” 1970, vol. 5, no. 1, s. 1–30.

- Davies R.R., *The Survival of the Bloodfeud in Medieval Wales*, „History” 1969, vol. 54, s. 338–357.
- Dillon M., Chadwick N., *The Celtic Realms*, London 2000.
- Douie D.L., *Archbishop Pecham*, Oxford 1952.
- Edwards J.G., *Hywel Dda and the Welsh Lawbooks. The Hywel Dda Millenary Lecture*, 9<sup>th</sup> May, 1928 (Bangor 1929).
- Ellis T.P., *Welsh Tribal Law and Custom in the Middle Ages*, 2 vols., Oxford 1926.
- Gillingham J., *The Early Middle Ages (1066–1290)* [w:] *The Oxford History of Britain*, red. K.O. Morgan, Oxford 1998, s. 121–191.
- Halberda J., *Fikcje prawne w nowożytnym common law na tle sporów kompetencyjnych z udziałem sądów westminsterskich*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, t. 91, nr 1, s. 7–22.
- Ireland and Wales in the Middle Ages*, red. K. Jankulak, J.M. Wooding, Dublin 2007.
- Jacynowska M., *Historia starożytnego Rzymu*, Warszawa 1982.
- Jaworska-Biskup, K., *Symbolika w wybranych tekstach prawnych i literackich średniowiecznej Walii* [w:] *Kulturowe konteksty języka II*, red. B. Afeltowicz, J. Ignatowicz-Skowrońska, P. Wojdak, Szczecin 2016, s. 55–66.
- Jenkins D., *Borrowings in the Welsh Lawbooks* [w:] *Adventures of the Law: Proceedings of the Sixteenth British Legal History Conference, Dublin, 2003*, red. P. Brand, K. Costello, W.N. Osborough, Dublin 2003, s. 19–39.
- Jenkins D., Owen M.E., *The Welsh Marginalia in the Lichfield Gospels. Part II: The ‘Surexit’ Memorandum*, „Cambridge Medieval Celtic Studies” 1984, no. 7, s. 91–120.
- Jenkins D., *The Lawbooks of Medieval Wales* [w:] *The Political Context of Law. Proceedings of the Seventh British Legal History Conference, Canterbury 1985*, red. R. Eales, D. Sullivan, London–Roncheverte 1987, s. 1–15.
- Jones-Pierce T., *The Law of Wales – the Last Phase* [w:] *Medieval Welsh Society*, red. J.B. Smith, Cardiff 1972, s. 376–379.
- Kelly F., *A Guide to Early Irish Law*, Dublin 2016.
- Kolańczyk K., *Prawo rzymskie*, Warszawa 2007.
- Korporowicz Ł.J., *Nieskuteczność prowincjonalnego wymiaru sprawiedliwości na przykładzie rzymskiej Brytanii* [w:] *Ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego w prawie rzymskim*, red. K. Amelańczyk, A. Dębski, D. Słapka, Lublin 2010, s. 129–137.
- Korporowicz Ł.J., *Roman Law in Roman Britain: An Introductory Survey*, „The Journal of Legal History” 2012, vol. 33, no. 2, s. 133–150.
- Korporowicz Ł.J., *Ustrój i społeczeństwo galijskie w świetle „De bello Gallico” Cezara*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2011, t. 11, z. 3, s. 151–165.
- Lloyd J.E., *A History of Wales from the Earliest Times to the Edwardian Conquest*, London 1911.
- Maund K., *The Welsh Kings: Warriors, Warlords and Princes*, Stroud 2006.
- Miształ-Konecka J., *Bigamia w prawie rzymskim*, Lublin 2011.
- Osuchowski W., *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 1981.
- Pryce H., *Native Law and the Church in Medieval Wales*, Oxford 1993.
- Pryce H., *The Context and Purpose of the Earliest Welsh Lawbooks*, „Cambrian Medieval Celtic Studies” 2000, no. 39, s. 39–63.
- Pryce H., *Welsh Custom and Canon Law, 1150–1300* [w:] *Proceedings of the Tenth International Congress of Medieval Canon Law*, red. K. Pennington, Vatican City 2001, s. 781–797.
- PWN Oxford. Wielki słownik angielsko-polski*, Warszawa 2004.
- Roderick A.J., *The Dispute between Llywelyn ap Gruffydd and Gruffydd ap Gwenwynwyn (1278–1282)*, „Bulletin of the Board of Celtic Studies” 1936, no. 8, s. 248–254.
- Rozwadowski W., *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 2011.
- Taylor A., *The Shape of the State in Medieval Scotland, 1124–1290*, Oxford 2016.
- Tair Colofn Cyfraith: The Three Columns of Law in Medieval Wales: Homicide, Theft and Fire*, red. T.M. Charles-Edwards, P. Russell, Bangor 2007.

- Walker D., *Medieval Wales*, Cambridge 1990.
- Watkin T.G., *Saints, Seaways and Dispute Settlements* [w:] *Legal History in the Making. Proceedings of the Ninth British Legal History Conference, Glasgow 1989*, red. W.M. Gordon, T.D. Fergus, London–Rio Grande 1991, s. 1–10.
- Watkin T.G., *The Death and Later Life of Legal Symbols: Welsh Legal Symbols after the Union with England* [w:] *Symbolische kommunikation vor gericht in der frühen neuzeit*, red. R. Schulze, Berlin 2006, s. 213–224.
- Watkin T.G., *The Legal History of Wales*, Cardiff 2007.
- Watkin T.G., *Ceremonies, Survivals and Syncretism: Ritual Search in Roman Law and in the Native Laws of Wales* [w:] *Φιλία: scritti per gennaro franciosi*, red. F.M. d'Ippolito, Naples 2007, s. 2851–2864.
- The Welsh Law of Women: Studies Presented to Professor Daniel A. Binchy on his Eightieth Birthday*, red. Jenkins, M.E. Owen, Cardiff 1980.
- Zins H., *Historia Anglii*, Wrocław 2001.